

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та національної безпеки

Кафедра економічної теорії, інтелектуальної
власності та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Царюк Наталія Олегівна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 330.14
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Державна політика розвитку інтелектуального потенціалу регіонів

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н.О. Царюк

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи

Золотницька Юлія Вікторівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

к. е. н, доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2021

Висновок кафедри

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від «__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

«__» _____ 20__ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Царюк Н.О. Державна політика розвитку інтелектуального потенціалу регіонів. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» – Поліський національний університет. Міністерство освіти і науки України, м. Житомир, 2021 р.

Робота присвячена дослідженню теоретичних і практичних питань державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів України. Узагальнені існуючі підходи до визначення категорії, змісту та структури інтелектуального потенціалу регіону, державної політики в сфері управління інтелектуальною власністю. Запропоновано ряд інструментів реформ в сфері адміністративного, фінансового та інформаційного забезпечення управлінського механізму, які мають вагомий вплив на зростання інтелектуального потенціалу регіонів.

Ключові слова: потенціал, інтелект, інтелектуальна власність, управління, державна політика, регіон, публічне адміністрування.

SUMMARY

Tsariuk N. A. State policy of development of intellectual potential of Regions. - Qualification work on the rights of a manuscript. Ministry of education and science of Ukraine, Zhytomyr, 2021

Thesis for the degree of "Master" specialty 281 "Public Administration" - Polissya National University. Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2021

The work is devoted to the study of theoretical and practical issues of state policy for the development of intellectual potential of the regions of Ukraine.

The existing approaches to determining the category, content and structure of the intellectual potential of the region, state policy in the field of intellectual property management are generalized. A number of reform tools in the field of administrative, financial and information support of the management mechanism are proposed, which have a significant impact on the growth of the intellectual potential of the regions.

Key words: potential, intellect, intellectual property, management, state policy, region, public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ	7
1.1. Сутність та значення інтелектуального потенціалу в суспільному розвитку	7
1.2. Механізми управління інтелектуалізацією суспільного розвитку	10
1.3. Методологія формування державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів	12
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНІВ	15
2.1. Характеристика управління інтелектуальним потенціалом в Україні	15
2.2. Стан розвитку інтелектуального потенціалу регіонів України	17
2.3. Аналіз інструментів державної політики розвитку інтелектуального потенціалу	20
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ	23
3.1. Шляхи покращення інструментів управління інтелектуальним потенціалом	23
3.2. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку інтелектуального потенціалу регіонів	25
3.3. Напрями застосування зарубіжного досвіду впровадження державної політики розвитку інтелектуального потенціалу	27
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	35

ВСТУП

Актуальність теми. Державна політика розвитку інтелектуального потенціалу суспільства в цілому та регіонів України, відіграє важливу роль у функціонуванні більшості стратегічно важливих сфер економіки, сприяє підвищенню рівня конкурентоздатності підприємств, забезпечує сталість суспільних процесів. Успішне публічне управління інтелектуальним потенціалом створює основу для економічного зростання, забезпечує перехід до нових технологій та новацій, що прискорюють демократизацію суспільства, покращують добробут населення та соціальну безпеку. Разом з тим, питання вдосконалення регуляторних дій держави, що пов'язані з підвищенням ефективності системи управління, залишаються актуальними .

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій по вдосконаленню механізмів державної політики управління розвитком інтелектуального потенціалу регіонів України. Для досягнення поставленої мети в роботі визначено завдання:

- розкрити сутність інтелектуального потенціалу;
- дослідити інструменти державної політики управління інтелектуальним потенціалом;
- визначити інструменти оцінювання рівня розвитку інтелектуального потенціалу регіонів;
- проаналізувати механізми управління інтелектуальним потенціалом;
- запропонувати стратегічні напрями державної підтримки розвитку інтелектуального потенціалу

Об'єктом дослідження є процес державного управління розвитком інтелектуальним потенціалом.

Предметом дослідження є питання удосконалення державної політики управління розвитком інтелектуального потенціалу регіонів України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач

використовувались методи наукового абстрагування, аналізу і синтезу, індукції та дедукції для визначення шляхів і інструментів удосконалення механізмів державного управління інтелектуальним потенціалом; порівняння, для оцінки рівня розвитку інтелектуального потенціалу в регіонах; метод групування для візуальної оцінки результатів ступеня розвитку інтелектуального потенціалу територіальних громад.

Інформаційною базою дослідження були монографії і дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правове забезпечення, статистичні збірники, періодичні видання, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення дослідження полягає у тому, що пропозиції автора можуть бути використані для вдосконалення системи управління інтелектуальним капіталом економіки України.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати кваліфікаційної роботи пройшли апробацію й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, м. Житомир 2021р., за результатами дослідження опубліковано 3 наукові праці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

1.1. Сутність та значення інтелектуального потенціалу в суспільному розвитку

Один з важливих чинників розвитку регіону це формування ефективної державної політики вдосконалення його інтелектуального потенціалу. Розвиток інтелектуального потенціалу це результат успішного управління рядом економічних, екологічних, соціальних і культурних процесів життєдіяльності територіальних громад та суспільства в цілому. Таким чином, для безперервного та успішного розвитку регіону необхідно постійно нарощувати його інтелектуальний потенціал, що буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності ресурсного забезпечення громад і економіки країни в цілому.

Для депресивних регіонів розвиток інтелектуального потенціалу є єдиним інструментом реалізації ефективної публічної політики, забезпечення наукоємних виробництв та наукової організації праці, це джерело знань, що виступає товаром та створює фундамент для економічного зростання територій. Публічне управління інтелектуальними ресурсами регіону полягає у забезпеченні регуляторними інститутами процесу організації, планування, мотивації, контролю та комунікацією при використанні усіх його складових, які необхідні для досягнення основних цілей сталого розвитку.

Взаємодія всіх функцій формує цілісний безперервний процес управління, який включає сукупність послідовно виконуваних дій, аналіз ситуації, пошук альтернативних варіантів вирішення проблем, інструменти прийняття рішень, контроль за їх виконанням, оцінку результативності, коригування задач. Основними цілями державного управління інтелектуальним потенціалом регіону є:

-підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах інтелектуалізації суспільства і територій;

- зростання інтелектуального потенціалу регіону;

- підвищення якості освітніх процесів;

- формування нового типу мислення.

Успішна реалізація вище названих цілей потребує вирішити такі завдання: забезпечити потреби регіону в інтелектуальній праці необхідної кваліфікації; забезпечити потреби регіону в нових знаннях; здійснити максимально ефективне використання інтелектуального продукту; оптимізувати структуру інтелектуального потенціалу; забезпечити безперервність його руху. Процес державного управління інтелектуальним потенціалом регіону повинен будуватись на принципах науковості, плановості, комплексності, системності, безперервності, нормативності, економічності, зацікавленості, відповідальності всіх сторін.

Зміни в суспільстві пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, інтелектуалізацією всіх сфер життя, активним впровадженням у виробничі процеси інноваційних технологій це основа для формування та розвитку інтелектуального потенціалу. Інтелектуальний потенціал сьогодні пріоритетний чинник економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності держави і її територій. Потенціал, по-перше – це ресурси, друге – це вартість, що приносить додаткову вартість, це шлях спрямування прибутків на регіональний розвиток .

Інтелектуальний потенціал суспільства це інтегрована вартість - інтелектуальної праці та знань, творчих здібностей працівників, які стають локомотивом виробництва, стратегічним чинником економічного розвитку національної економіки, це сукупність освітніх інститутів, структур підвищення кваліфікації, знань, навичок, досвіду. Більшість сучасних досліджень поєднує поняття інтелектуального потенціалу з людським чинником. На сучасному етапі розвитку ресурсного забезпечення національної економіки інтелектуальний ресурс, який на відміну від

природного і матеріального, не має обмеженості, стає невичерпним джерелом для розвитку і накопичення інтелектуального капіталу.

Поряд з людським, важливими елементами інтелектуального потенціалу є організаційні та управлінські чинники суспільного розвитку. Це найвища форма розвитку інтелекту виникнення якої пов'язане з інформатизацією суспільних відносин. Організаційний потенціал на рівні підприємства це процеси організації, планування, комунікації, мотивації, контролю. Організаційний потенціал визначає інструменти управління застосуванням нових технологій, систем управління, технічного забезпечення, відносини з постачальниками тощо. В постіндустріальній економіці основними чинниками розвитку організаційного потенціалу є:

- 1) науково-технічний прогрес, який представлений ресурсною базою науки, її матеріально-технічної складовою, кадровим потенціалом;
- 2) інноваційний потенціал, це ресурси, що продукують нові знання, продукти, послуги, технології з метою їх комерціалізації на ринку;
- 3) робоча сила як – це сукупність фізичних і розумових здібностей які людина застосовує для створення благ. Ефективність використання робочої сили визначається рівнем безробіття в країні, розміром заробітної плати, розміром доходів сім'ї, кількістю працюючих тощо.

Соціальний чинник, що відображає взаємовідносини та самоорганізацію в громадянському суспільстві, оснований на довірі та взаємодопомозі. Формування на територіально-просторовому рівні взаємовідносин між окремими суб'єктами та групами приводить до гармонізації їх інтересів, сприяє раціональному використанню та накопиченню ресурсного потенціалу в цілому. Сьогодні соціальний капіталу в значній ступені впливає на стабільність в суспільстві, сприяє демократичному розвитку. Інститути громадянського суспільства, громадсько-політичні об'єднання, партії, рухи, організації основна форма реалізації соціального капіталу в суспільстві [25].

Посилення соціальних зв'язків як процес самоорганізації

громадянського суспільства, сприяє встановленню партнерських відносин між державою та всіма іншими суб'єктами. Результатами його стає розвинена громадська свідомість, що сприяє зростанню рівня участі громадян в державному та муніципальному управлінні, забезпечує представництво громадян в державній владі, краще реалізує потреби та інтереси суспільства. Інтелектуальний потенціал в регіональному розвитку займає особливе місце стимулюючи інноваційні процеси та впровадження інформаційних технологій. На рівні регіону він представлений сукупністю інформаційних ресурсів, процесів нагромадження, зберігання, обробки, передачі та управління інформаційним забезпеченням суб'єктів суспільної діяльності, створення інформаційних умов та інфраструктури регіону.

1.2. Механізми управління інтелектуалізацією суспільного розвитку

Пріоритетами державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів є створення засад інноваційної економіки регіону, формування можливостей побудови ефективної моделі інтеграції регіону в європейський простір. Трансформація економіки, в напрямку побудови економіки знань, на основі інтелектуалізації всіх сфер життєдіяльності суспільства, це процес формування та нагромадження додаткової вартості, при забезпеченні принципів соціальної справедливості та національної безпеки держави, на основі широкого використання інноваційних механізмів управління.

Результативність даного процесу відображає факт випередження Україною більшості країн Європи за коефіцієнтом охоплення вищою освітою – 82,5 % проти 54,5 % у Франції, 66,0 % в Італії, 60,1 % у Латвії, 70,5 % у Польщі [30], за Глобальним інноваційним індексом в 2017 р. країна входить в групу ефективних інноваторів [12]. Покращенню механізму управління інтелектуальним потенціалом сприяє створення інвестиційного клімату який

основується на сприятливих для вітчизняних та зарубіжних інвесторів суспільно-політичних, нормативно-правових, соціально-економічних умов з метою залучення інвестиційного капіталу до капіталізації ресурсного забезпечення в країні, таблиця 1.1.

Таблиця 1.1

**Обсяги надходження прямих іноземних інвестицій
в Україну, млн. дол.***

Станом на	Всього	У тому числі з	
		країни ЄС	інші країни світу
01.01.2013	39175,7	31214,4	7961,3
01.01.2014	43836,8	34929,1	8907,7
01.01.2015	48991,4	39588,8	9402,6
01.01.2016	53679,3	42632,4	11046,9
01.01.2017	57056,4	43911,4	13145,0
01.01.2018	45744,8	35592,4	10152,4
01.01.2019	43371,4	33042,3	10329,1

Джерело: [18].

Дані показують, що спостерігається позитивна динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України, як з Європи, так і з інших країн. Дієвими механізмами державного управління інтелектуальним забезпеченням регіонального розвитку є зростання заробітної плати фахівців, що зайняті інтелектуальною діяльністю. Як свідчить зарубіжний досвід, заробітна плата працівників розумової праці перевищує заробітну плату працівників фізичної праці, Німеччина 20 %; Італія і Данія 22 %; в Люксембург – 44 %; Франція і Бельгія – 61 %; США – в 2 рази [11].

Фундаментальні принципи розвитку інтелектуального потенціалу регіону базуються на сприянні :

1) Ефективному управлінському забезпеченні процесу інтелектуалізації суспільних відносин, що передбачає якісну регуляторну політику, відсутність бюрократичних бар'єрів залучення інтелекту, підвищення ступеня економічної свободи підприємницької діяльності. На перше місце ставляться захист приватної власності, верховенство права як фундаментальні умови розвитку інтелектуального бізнесу, скасування

адміністративно-монопольного управління інтелектуальним потенціалом, проведення основ для дерегуляції ринкових відносин, перш за все в сфері малого та середнього бізнесу, які виступають основною рушійною силою переходу до економіки знань.

2) мотивації освіти і науки, формування наукового середовища здатного продукувати і успішно використовувати нові знання. Інтелектуальний капітал основа зростання для всієї економіки, тому розвиток системи освіти і науки потребує ефективних інструментів управління в умовах суспільних трансформацій. «Тому для підтримки рівня підготовки інтелектуального капіталу необхідна модернізація та адаптація системи освіти (особливо вищої) і науки під вимоги ринку» [26].

3) забезпеченні інноваційності екосистем регіону в просторово-територіальному вимірі, що означає розширення мережі дослідницьких центрів, розвиток інфраструктурного забезпечення інновацій, підвищення результативності державного управління системою захисту прав інтелектуальної власності.

Таким чином, потрібен державний супровід та фінансова підтримка функціонування науково-дослідних лабораторій та центрів які не мають ресурсів і капіталу для доведення власних наукових розробки до прототипу і їх комерціалізації на ринку. Фінансова підтримка з державного та місцевих бюджетів, державна допомога в кредитуванні, податкові пільги та митне стимулювання, створення умов для ефективного використання науково-технічного та інноваційного потенціалу і формування інтелектуального потенціалу регіону.

1.3. Методологія формування державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів

Державна політика управління інтелектуальним потенціалом регіонального розвитку повинна стимулювати внутрішній потенціал

економіки, сприяти захисту національних інтересів, інтелектуальному розвитку суспільства, створювати умови для соціально-економічного та технічного прогресу. Оцінити ефективність управління інтелектуальним потенціалом можна на основі аналізу регіональних показників розвитку, які прямо або опосередковано відображають процес покращення стану інтелектуального потенціалу. Методика оцінювання результативності державної політики управління інтелектуальним потенціалом передбачає аналіз основних економічних показників регіону: регіонального валового продукту, регіонального доходу тощо. Так показник регіонального продукту за виробничим методом розраховується як сума доданих вартостей всіх товарів і послуг створених в країні за рік і характеризує вартість кінцевої продукції представленої на національний ринок.

Додана вартість = Валовий продукція – проміжний продукт.

Розраховуючи регіональний продукт виробничим методом у системі національних рахунків, ми можемо проаналізувати величину створеної валової доданої вартості оцінивши внесок інтелектуального ресурсу від всіх видів економічної діяльності. Людський капітал оцінюється на основі визначення активності робочої сили через показники зміни продуктивності праці, фондоозброєності, рівня освіти та кваліфікації, виходячи з питомої ваги інтелектуальної праці в структурі виробництва тощо.

Інтелектуальний потенціал в ринковому середовищі визначає наявність сприятливих умов для ведення інтелектуального бізнесу, залучення інвестицій в інновації, здатність національного ринку конкурувати на світових ринках наукоємною продукцією, товарами і послугами. Інтелектуальний потенціал відображає сформовані на загальнонаціональному рівні джерела знань нації. Він оцінюється через конкурентоздатність ринкового середовища, ефективність державної політики підтримки інновацій, захист інтелектуальної власності в регіоні.

Вартість інтелектуальних ресурсів визначається як потенційний чинник забезпечення інтелектуального добробуту і розвитку суспільства,

його здатність до інновацій. Даний процес відображають такі показники, як витрати на наукові дослідження та розробки, частка цих витрат у регіональному продукті, доходи на душу населення, надходження від інноваційної діяльності, кількість дослідників, рівень кооперування та комунікацій між науково-дослідними центрами, обсяг наукових публікацій, кількість отриманих авторських свідоцтв, патентів тощо.

Показники розвитку інтелектуального потенціалу відповідних регіонів можна використати «як для ранжування, так і для кластеризації цих регіонів за рівнем розвитку інтелектуального капіталу. Процес розподілення на кластери близьких між собою регіонів проводять такими способами: 1) ієрархічний, за допомогою якого об'єкти поступово об'єднують у кластери на основі найменшої відстані між ними або групами об'єктів; 2) ітеративний, коли усю сукупність регіонів розбивають на певну кількість кластерів, до яких належать однотипні регіони» [15, с. 43].

Таким чином, аналіз методів оцінювання ефективності управління інтелектуальним потенціалом допомагає розробити систему показників та методику оцінки використання інтелектуальних ресурсів на рівні національної економіки і регіонів країни. Зростання частки інтелектуального потенціалу в структурі регіонального продукту, в структурі доходів населення, в національному доході країни сприяє модернізації регіонів.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНІВ

2.1. Характеристика управління інтелектуальним потенціалом в Україні

Більшість науковців механізми управління інтелектуальним потенціалом пов'язують з визначенням потреби як країни в цілому, так і регіону у навчальних закладах, науково-дослідних установах, конструкторських бюро, інших інститутах наукового обслуговування стратегічних напрямів розвитку суспільства. Публічна політика розвитку інтелектуального потенціалу, в сучасних умовах, передбачає якісні кадрові зміни (взаємозв'язок із зовнішнім та внутрішнім ринком праці, вивільнення, перерозподіл та перепідготовка кадрів).

Також, успішність публічного управління інтелектуальним потенціалом, передбачає наявність ефективної системи загальної та професійної підготовки кадрів, методики оцінки діяльності та атестація кадрів, орієнтацію на заохочення та просування працівників за результатами праці, розвиток міжособистісних відносин між різними суб'єктами суспільства. В умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи, постановка завдань та цілей управління інтелектуальним потенціалом повинна враховувати соціально-економічну різницю між регіонами та їх смарт спеціалізацію.

Об'єктивними чинниками, що визначають результативність державної політики розвитку інтелектуального потенціалу в регіонах є внутрішні та зовнішні змінні, що визначають їх відмінності. Внутрішні змінні визначаються індивідуальними характеристиками регіону. Внутрішнє середовище управління регіоном включає визначення цілей управління, наявність ресурсів, рівень горизонтального та вертикального поділу праці

тощо, які регіон може контролювати. Рішення, прийняті керівництвом щодо внутрішніх змінних, визначають, наскільки результативною, ефективною і продуктивною буде дана система управління інтелектуальним потенціалом регіону.

Управління зовнішніми змінними, або факторами зовнішнього середовища, що знаходяться поза регіоном та суттєво впливають на його розвиток не менш важливе для реалізації державної політики. До зовнішніх змінних слід віднести соціально-економічний стан інших регіонів, соціальні чинники розвитку суспільства, інструменти державного регулювання тощо. При цьому простого виявлення того, які змінні сильніше впливають на розвиток регіону, а які менше, недостатньо для визначення найкращого рішення для підвищення конкурентоспроможності регіону.

Ефективність управління інтелектуальним потенціалом регіону, найповніша реалізація поставленої мети багато в чому залежить від вибору варіантів побудови самої системи управління інтелектуальним потенціалом регіону, пізнання механізму його функціонування, вибору найбільш оптимальних технологій і методів роботи. Таким чином, державна політика включає комплекс взаємопов'язаних економічних та організаційних заходів та процесів, що забезпечують ефективність діяльності всіх складових інтелектуального потенціалу регіону та їх конкурентоспроможність.

На сьогоднішній день необхідно враховувати різноманітності природно-кліматичних, демографічних, національних та соціально-економічних умов з метою створення оптимальної системи управління інтелектуальним потенціалом регіону та забезпечення ефективної взаємодії управлінських підсистем. І тому необхідно проводити чітке розмежування основних управлінських функцій відповідно до різних рівнів ієрархії управління інтелектуальним потенціалом.

Управління інтелектуальним потенціалом регіону це тривалий та витратний процес впливу органів державної влади, власне суб'єктів бізнесу, на покращення освіти, науки, здоров'я, культури, загалом якості життя

населення. Створена за років Радянського Союзу система державного управління працювала за принципами так званого «демократичного централізму». В цій системі домінувала владна вертикаль, яка досталась в спадщину новій системі управління, не орієнтована сьогодні на вирішення питань місцевого та просторово територіального розвитку.

Завдання реформи децентралізації владних повноважень, на теперішньому етапі, створити в Україні цілісну систему органів публічної влади та місцевого самоврядування, для яких розвиток інтелектуального потенціалу, захист інтелектуальної власності серед питань розвитку територій, місцевого самоврядування будуть займати пріоритетне значення. Основними інструментами публічного управління та адміністрування у інтелектуальним розвитком територій мають стати принципово оновленні нормативно-правові акти, укази, постанови, рішення які стимулюватимуть інтелектуальний потенціал, сприятимуть інноваційній та інвестиційній привабливості територіальних громад.

2.2. Стан розвитку інтелектуального потенціалу регіонів України

Інституціональне забезпечення процесів розвитку регіонів повинне відповідати вимогам цивілізованого ринку, враховувати кон'юнктурні зрушення попиту і пропозиції на інтелектуальний ресурс, на основі підвищення ефективності публічно-адміністративного управління. Демократичні принципи суспільного устрою, що закладає адміністративна реформа спрямовані на демократизацію та партисипацію суспільних відносин, є однією з базових умов захисту прав і свобод людини, які гарантуються Конституцією України, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів громад (рис.2.1) [19].

Децентралізаційні процеси фінансового забезпечення та бюджетування розвитку територій є ще одним важливим елементом удосконалення процесу управління інтелектуальним потенціалом України. Раціональний розподіл,

перерозподіл та використання фінансових ресурсів, на користь створення інноваційної моделі розвитку територій, впливає на ефективність економіки країни та розвиток національного інтелектуального ринку. Науково-інноваційна політика в Україні сьогодні здійснює моніторинг виконання наукових досліджень і розробок та визначає пріоритетні напрями інтелектуального розвитку регіонів. Проведення аналізу фінансування наукової та науково-технічної діяльності здійснюється на основі показників, які відображають грошові потоки наукової сфери.

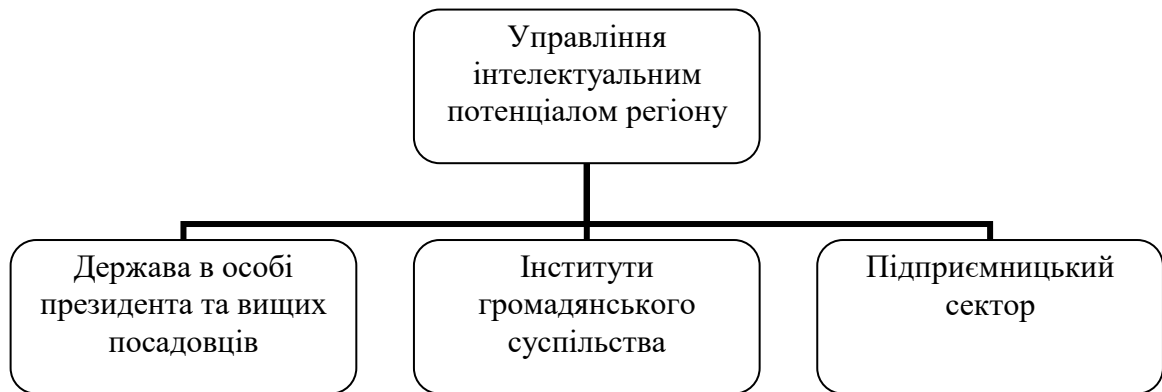

Рис. 2.1. Інституційне забезпечення управління інтелектуальним потенціалом

Джерело: розроблено на основі.[19]

Фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні яке відображене на рис. 2.2., показує динаміку фінансування науки з державного бюджету порівняно з 2016 р. зменшилося на 12,8%. Намітилась тенденція збільшення фінансування іноземними структурами, та коштами вітчизняних інститутів [13].

Рис. 2.2. Фінансування наукової та науково-технічної діяльності, %[12]

Світовий досвід відображає перспективність програмно-цільового управління наукою за рахунок державного фінансування в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм, так як виділені державою ресурси на наукові програми та проекти дають можливість забезпечити ефективність управління інтелектуальним потенціалом регіонів та територіальних громад, сприяють впровадженню інновацій в інтелектуальний бізнес.

Фінансування фундаментальної науки за останні роки знизилось на 588,3 млн. грн., що стримує розвиток інтелектуального потенціалу та викликає зниження інноваційної активності територій [13]. Ефективність роботи державної влади та органів місцевого самоврядування в напрямку розвитку інтелектуального капіталу є підвищення рівня інформаційно-комунікаційного забезпечення, рівня забезпечення технологічними і телекомунікаційними системами. В сучасних умовах тільки на основі об'єктивної, достовірної інформації може реалізуватись державна політика розвитку інтелектуального потенціалу регіонів.

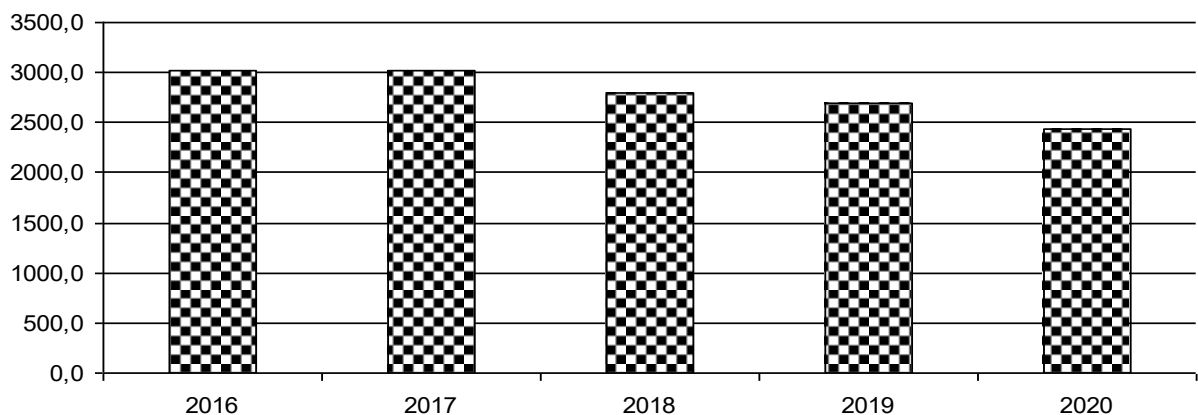

Рис. 2.3. Фінансування фундаментальних наукових досліджень, млн. грн.

Джерело: адаптовано на основі [13].

Державна політика розвитку інтелектуального потенціалу на регіональному рівні, залежить від кількості та якості інформації на національному та локальних ринках, можливості її обробити і використати.

Перед державними та публічними інститутами стоїть завдання удосконалення процесу управління новими інформаційними технологіями, розробка дієвих методів забезпечення інформаційної безпеки. «Ефективність ухвалення управлінських рішень значною мірою визначається своєчасністю, актуальністю, достовірністю цієї інформації, створеними інформаційними системами та технологіями. Формування і розвиток сучасної нової економіки, економіки знань, безпосередньо пов'язані з інформатизацією усіх сфер діяльності» [20].

2.3. Аналіз інструментів державної політики розвитку інтелектуального потенціалу

Вирішення питань удосконалення державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів залежить від якості державного інформаційного ресурсу, що створюється за рахунок державного бюджету та призначений для реалізації функцій державного управління. Державний інформаційний вплив потрібен в сферах в яких децентралізація процесу вільного руху інформації приводить до негативних наслідків, ускладнює можливості користування технологіями. Інформаційний продукт, що знаходиться в мережі не завжди є безпечним, здатним не завдати шкоди і позитивно вплинути на розвиток суспільства.

Розвиток всесвітньої мережі вимагає технічного переозброєння технічного забезпечення в напрямку інформаційної безпеки розвитку інтелектуального потенціалу регіону. Дослідження стану розвитку інтелектуального капіталу регіонів України можливе на основі детального аналізу його складових частин, а саме людського, організаційного, соціального та інформаційного ресурсів. Оцінка розвитку інтелектуального капіталу в регіонах України здійснена методом середньої багатовимірності в розрізі основних його складових: людського, організаційного, соціального та інформаційного капіталу. З цієї оцінки можна зробити висновок, що серед

регіонів України лідерами за рівнем розвитку людського капіталу в 2010–2020 рр. є Харківська, Львівська області [27].

Соціальний потенціал є важливим чинником розвитку регіонів України, що створюється і функціонує на різних рівнях від підприємств, організацій, малих соціальних груп, сім'ї до інститутів громадянського суспільства і держави в цілому. «Соціальні відносини будуються за різним ступенем довіри, залежить від потреб, думок та настроїв громадян, та визначаються кількістю громадських організацій, які допомагають владі вирішувати проблеми, ухвалювати політичні рішення і таким чином наше суспільство отримує європейські важелі на коригування державної політики, що повністю відповідає принципам і практикам демократичного урядування» [23, с. 5].

Для характеристики інтелектуального потенціалу найбільш прийнятними є методи, які використовуються при оцінці нематеріальних активів, а також специфічні ймовірнісні методи теорії інформації і теорії статистичних рішень [29]. Інформаційний капітал може бути охарактеризований інформаційними ресурсами населення та інформаційним потенціалом бізнесу. Аналіз інформаційного потенціалу за 2010 – 2019 рр. свідчить, що найвищий його показник у 2019 р. є у м. Києві (11,53), а також у Одеській (1,37), Харківській (2,10) та Львівській (1,23) областях.[27] Отже, використовуючи запропоновану методіку оцінки основних складових інтелектуального капіталу за вибраними показниками в розрізі регіонів України протягом 2010–2019 років [27].

Державна політика розвитку інтелектуального потенціалу ефективно реалізується при наявності професійної та результативної системи діяльності центральних органів державної влади та місцевого самоврядування, при наявності достатнього фінансового забезпечення інноваційної політики, фундаментальних наукових досліджень. Попередній аналіз показує, що інформаційне забезпечення відіграє не менш важливу роль у процесі управління інтелектуальним ресурсом країни. Найважливішу функцію у забезпеченні інтелектуального розвитку країни має людський капітал, саме робоча сила, інтелектуальні здібності людини, креативне

сприйняття виробничих та суспільних процесів.

Показники управління інтелектуальним потенціалом показують негативні зміни в економічній динаміці регіонів викликані кризовими явищами в розвитку країни та територій. Ускладнює вирішення питань інтелектуальної капіталізації економіки погіршення показників номінального і реального продукту, динаміки національного доходу, посилення інфляційних процесів в країні, скорочення обсягів виробництва в наукоємних галузях, непослідовність реформ в галузі місцевого самоуправління та децентралізації владних повноважень.

Регіонам потрібна активізація впровадження високотехнологічних видів економічної діяльності та заохочення розвитку високотехнологічних процесів, які ефективно впливають на динаміку регіонального продукту, покращують кон'юнктуру національного ринку на користь збільшення попиту на наукові розробки і інновації. На основі аналізу процесу створення додаткової вартості за інноваційною економічною діяльністю, доведено, що основна частка регіонального продукту це матеріаломісткі та трудомісткі галузі виробництва, у зв'язку з чим, задачі сучасного публічного управління та адміністрування економічного розвитку можуть бути реалізовані через ефективну інноваційно-інтелектуальну політику розвитку регіонів на основі їх смарт спеціалізації. З метою підвищення ефективності державного управління інтелектуальною сферою в регіонах потрібно в більшому обсязі залучати інвестиції, підвищувати якість та прозорість дій влади.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ

3.1. Шляхи покращення інструментів управління інтелектуальним потенціалом

Управління інтелектуальним потенціалом регіонів України ґрунтується на економічній стабільності та підвищенні ефективності управління інтелектуальною працею, удосконаленні процесу інтелектуальної капіталізації економіки, посиленні фінансово-економічного забезпечення інноваційних проєктів територіальних громад. Таким чином, для створення інноваційних продуктів та проведення наукових фундаментальних досліджень потрібно підвищення якості механізму прийняття державних управлінських рішень, використання нових методів та форм публічного адміністрування. Для цього потрібна активна державна політика уповноважених органів державного управління та місцевого самоврядування. Уряд повинен більше і продуктивніше використовувати інструменти політичного, економічного, соціального впливу на формування та використання інтелектуального потенціалу регіонів.

Вирішальну роль починає відігравати заключний етап реалізації територіально-адміністративної реформи, результативне завершення процесів децентралізації владних повноважень та ресурсів, збільшення демократичних та партисипативних принципів в організації життєдіяльності об'єднаних територіальних громад. Ці зміни відбуваються на фоні підвищення активності громадянського суспільства, що стає стимулюючим інструментом трансформацій в регіонах.

Можливості на місцевому рівні для самостійного вирішення проблем розвитку основа для інтелектуального розвитку (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Стратегія управління інтелектуальним потенціалом економіки України[9]

В сучасних умовах потрібна цілісна концепція вдосконалення механізмів державної політики розвитку інтелектуального потенціалу

територіальних громад, застосування принципово нових регуляторів на різних рівнях господарювання, а також мотивація інструментів автоматичного ринкового саморегулювання та саморозвитку інтелектуального бізнесу. Держава повинна знищити бар'єри для розвитку добросовісної конкуренції на ринку інтелектуальних ресурсів та продуктів, забезпечити достатнє фінансування наукових розробок та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Потрібно розвивати «громадське регулювання з залученням до цього процесу населення та громадських організацій для повернення суспільної довіри до інноваційної політики держави, посилення дії економічних чинників стимулювання розвитку інтелектуалізації економіки» [10, с. 101]. Трансформація структурних, функціональних, організаційних підрозділів діяльності виконавчої влади сприятиме перетворенню владно-репресивного механізму в партисипативну практику публічного управління. Публічне адміністрування створить умови для всіх суб'єктів управляти процесами, людьми на принципах відкритості, прозорості, відповідальності для органів державного управління, місцевого самоврядування, громадянського суспільства.

3.2. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку інтелектуального потенціалу регіонів

Регіони України володіють значним інтелектуальним потенціалом «і саме інвестиційно-інноваційна діяльність буде сприяти розвитку економіки, а для цього необхідно збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції, які займають у 2015 р. 98-ме місце та вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу в науці та інноваціях, які знаходяться на 74-е місці» [33]. Позитивним для України є позиція експертів ООН, що визначають Україну як привабливий майданчик для прямих іноземних інвестицій розвинених країн.

Привабливим об'єктом для інвестицій іноземного капіталу в Україні є галузь високих технологій, так як в Україні наявна якісна база всіх рівнів освіти для розбудови інноваційно-орієнтованого бізнесу та кредитно-фінансова для якої характерні високі відсоткові ставки у банках. Позитивна тенденція спостерігається щодо збільшення інвестицій в Україну з ЄС, так як Україна володіє дешевими кваліфікованими інтелектуальними кадрами, розвинутим національним ринком та вигідним політико-географічним та природно-економічним розташуванням. В інтелектуальній економіці необхідно інвестувати в нові сільськогосподарські, енергетичні, деревообробні, туристичні технології [16].

. Стимулювати інвестиції можна через стабілізацію політичної ситуації; визначення пріоритетів інноваційної політики; удосконалення нормативно-правового забезпечення; оптимізації системи оподаткування. «Україна гальмує розвиток високоінтелектуального капіталу, ініціативні та інноваційно-орієнтовані прагнення громадян отримати нові знання і власного інтелектуального розвитку. Що негативно відобразиться на національних результатах економіки, так останні прогнози на початок 2051 р. громадян з вищою освітою в Україні буде 16,8 % від загального населення» [23].

Проблеми розвитку інноваційної діяльності інтелектуального бізнесу криються в зростанні корупції. «За Індексом сприйняття корупції «Transparency International» Україна в 2019 році мала 131 позицію зі 176 країн. На рис. 3.2 відображено динаміку Індексу сприйняття корупції для України.

Економічна свобода також є перешкодою щодо здійснення інноваційної діяльності в Україні, саме фонди «The Heritage Foundation» та «Wall Street Journal», щорічно розраховують Індекси ступеня економічної свободи. У Індексі економічної свободи 2019 року – Україна посідала 162-е місце зі 178 країн, у звіті минулого року вона посідала 155-е місце» [30].

**Рис. 3.2. Індекс сприйняття корупції України
протягом 2016–2020 років, %**

Джерело: складено автором за [23].

Українська економіка не відповідає принципам інноваційного розвитку, а саме: створення сприятливого інвестиційного клімату та заохочення інвестицій у високотехнологічні виробництва; розвиток науки та технологій; вдосконалити нормативно-правову базу державного регулювання Інноваційної сфери; вдосконалити стимулювання інноваційної сфери; збільшувати обсяги фінансового забезпечення інноваційної діяльності та наукової діяльності; створення та підтримка конкурентних умов з метою заохочення інновацій і росту продуктивності праці; сприяння підготовці трудових ресурсів, здатних до адаптації; створення умов для інститутів бізнесу.

3.3. Напрями застосування зарубіжного досвіду впровадження державної політики розвитку інтелектуального потенціалу

Зарубіжний досвід показує, що у розвитку інтелектуального потенціалу значну роль відіграє соціальна інклюзія. Державна підтримка інклюзії в освітній сфері сприятиме підвищенню рівня освіти осіб з особливими потребами, буде сприяти розвитку їх інтелекту, забезпечить зміни ставлення суспільства до індивідуальних відмінностей людей. Ефективна державна

політика розвитку інтелектуального потенціалу в регіонах може бути забезпечена при активному впровадженні інклюзивної освіти, а саме через:

- підготовку фахівців, для роботи в умовах інклюзії;
- вдосконалення якості і складових навчального процесу;
- покращення інноваційних методик у вищій освіті для підготовки педагогів до роботи в інклюзивних закладах;
- впровадження інтерактивних форм навчання;
- забезпечення взаємодії вищих навчальних закладів з інклюзивними освітніми закладами.

Працевлаштування інвалідів є головним чинником інтеграції осіб з обмеженими можливостями у суспільство. Сьогодні роботодавці цікавляться професійними якостями осіб з обмеженими можливостями і висловлюють готовність пристосувати умови праці згідно з медичними висновками. Ми пропонуємо використовувати зарубіжний досвід працевлаштування інвалідів як це робиться в Америці та країнах Європи.

Роботодавці, що залучають до роботи осіб з особливими потребами отримують пільги з оподаткування, а при відмові платять штраф. Державна політика у сфері зайнятості громадян з особливими потребами у Європейському Союзі є пріоритетом Стратегії Інвалідності [21]. Таким чином, введення постійних доплат роботодавцю за додаткові робочі місця для осіб з особливими потребами, звільнення від податків, оптимізація законодавства сприятимуть для створенню робочих місць та організації праці осіб з інвалідністю з урахуванням міжнародних стандартів.

Японська стратегія управління інтелектуальним потенціалом визначає, що підвищення регіонального добробуту може бути реалізоване шляхом ефективного використання інтелектуальної власності через сприяння створенню якісної інфраструктури та трансферу технологій, Японія в 2017 р. визначила, що на регіональному рівні потрібно створити конкретні умови просування державної стратегії в сфері інтелектуальної власності щоб посилити національну конкурентоспроможність. Стратегія регіонального

управління інтелектуальною власністю в Японії визначає конкретні цілі: створити регіональну систему, яка буде фундаментом реалізації національної стратегії, активізувати регіональну інфраструктуру по просуванню інновацій, створити сектор творчого контенту, забезпечити реалізацію циклу інтелектуальної творчості.

Особливу увагу заслуговує практика управління інтелектуальним потенціалом в Китаї, який має стратегію розвитку інтелектуального потенціалу з 2014 року, яка орієнтована на досягнення найвищих в світі показників інноваційного індексу. Послідовна реалізація державної політики Китаю в сфері управління інтелектуальним потенціалом вивела країну в глобальному індексі інноваційності з 29 місця в 2014 році на друге в 2020 році. За оцінками МВФ рівень ВВП Китаю сьогодні складає 13,407 трлн.дол США, це друге місце в світі, за рахунок інформатизації та оновлення промисловості, створення сприятливого середовища на ринку інтелектуальної власності, розвитку міжнародного співробітництва та оптимізації механізмів державного управління [8].

В США стратегія розвитку інтелектуального потенціалу розрахована до 2022 року, ця країна сьогодні лідер патентування, США має глобальне лідерство по впровадженню проектів інтелектуальної власності.

Сінгапур проголосив десятирічний план, реалізація якого сприятиме забезпеченню країні позиції глобального центру інтелектуальної власності.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі визначено напрями державної політики розвитку інтелектуального потенціалу регіонів через формування нового інструментарію державного управління інтелектуальною власністю, що дозволило сформулювати практичні пропозиції.

1. Проаналізовано механізм управління інтелектуальним потенціалом регіонів за допомогою ресурсних, компонентних та синергетичних змін державної політики. Визначено, що ресурсна та компонентна змінні відображають сучасні тенденції розвитку інтелектуалізації регіонів. Запропоновано інструменти розвитку інтелектуального потенціалу регіонів, враховуючи основні чинники зовнішнього середовища та взаємодію зі знанієвою економікою.

2. Доведено, що інституціональне забезпечення управління інтелектуальним потенціалом в регіоні ефективно за наявності професійної, підзвітної, результативної та ефективного системи функціонування центральних органів державного управління; фінансове забезпечення – за умови збільшення фінансування наукової сфери, фундаментальних та прикладних досліджень, науково-технічних розробок, а також активного залучення коштів вітчизняних та іноземних замовників до цих процесів; інформаційне забезпечення за умов достовірності, контролю та безпеки інформаційного простору держави.

3. Запропоновано стратегію управління інтелектуальним потенціалом регіонів України, що передбачає організаційно-економічну модель регулювання, яка визначає взаємовідносини між державою, регіонами та громадами на рівноправних умовах партнерства.

4. Визначено пріоритети розвитку інтелектуального потенціалу регіонів, зокрема, технологічну модернізацію ресурсної бази територіальних громад, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату для ведення бізнесу, розвиток державно-приватного партнерства на

регіональному рівні в сфері науково-технічного співробітництва.

5. В роботі доведено, що інноваційна інфраструктура є основним шляхом розвитку інноваційного потенціалу регіонів, тому її реформування повинно бути основним пріоритетом державної політики.

6. Аргументовано, що використання зарубіжного досвіду соціальних інклюзій сприятиме покращенню процесів інтелектуальної капіталізації економіки України. Для цього необхідно розширити законодавчу базу щодо осіб з особливими потребами, розробити положення покращення якісних показників освіти, здоров'я, поліпшення рівня життя та працевлаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутнік-Сіверський О. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві Економіка України. 2004. №12. С. 31–37.
2. Верхоглядова Н. І. Людський капітал і показники економічного зростання Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал. 2007. № 1. С. 84–86.
3. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань Економіка України. 2004. №4. С. 4–6.
4. Грішнова О., Козловський А. Інтелектуальний капітал України: інтегральна оцінка й порівняльний аналіз Україна: аспекти праці. Київ. 2014. № 1. С. 3–9.
5. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання Економіка України. 2006. №1. С. 71–79.
6. Денисенко М. П., Колос І. В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством Економіка та держава. 2006. №7. С. 19–24.
7. Доповідь ООН про людський розвиток за 2013 рік. URL: http://www.undp.org.ua/images/stories/HDR2013/UKR_Ukraine_HDR2013.pdf.1 [Дата звернення 30.03.2018].
8. Ємельяненко Л. М. Синергетичний підхід в методології управління економічним розвитком України Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів: ЛНУ, 2014. Вип 51. С. 32–40.
9. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., № 1560-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> [Дата звернення 23.02.2018].
10. Закон України «Про індустриальні парки» від 21 червня 2012 р. № 5018-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5018> [Дата звернення 11.03.2018].
11. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. №74/98-ВР. URL: [docs.dtkr.ua>ua/doc/1086.74.0](http://docs.dtkr.ua/doc/1086.74.0) [Дата звернення 21.12.2017]

12. Звіргзде Д. І. Інтелектуальний капітал регіону: активи знань Регіональна економіка. 2012. № 3. С. 197–203.
13. Інформація Світового Банку «Doing Business» за відповідні роки. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports> [Дата звернення 10.12.2017].
14. Інформація Фонду «Ефективне Управління» URL: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf [Дата звернення 15.12.2017].
15. Капіталізація економіки України за ред. акад. НАНУ В. М. Гейця, д-ра економ. наук А. А. Гриценка. Київ: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. 220 с.
16. Капустяк І. В. Ефективність державного інвестування людського капіталу в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Economics/5_95520.doc.htm [Дата звернення 06.12.2017].
17. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование.
18. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 316 с.
19. Мармоза А. Т. Теорія статистики: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 592 с.
20. Маршалл А. Принципы экономической науки URL: <http://institutiones.com/download/books/1229-principy-ekonomicheskoy-nauki.html> [Дата звернення 03.09.2016].
21. Мельниченко О. А. Інвестиційний клімат: сутність та напрямки його покращення в Україні Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2012. 14(185). Ч. 1. С. 292–295.
22. Мойсеєнко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія. Львів: Аверс, 2007. 304 с.
23. Набатова О. О. Соціально-економічна природа інтелектуального капіталу і проблеми його інституціоналізації Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». 2014. №3 (18). С. 76–87.
24. Національні рахунки України: Статистичний збірник. Київ, 2015.

URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Дата звернення 21.07.2017].

25. Небава М. І. Теорія макроекономіки: навч. посібник. Київ. 2005. 536 с.
26. Нематеріальна економіка та управління формуванням і
27. Приймак В. І. Удосконалення державного управління інноваційної діяльності в Україні Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2010. Вип. 43. С. 704–712.
28. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення Економічні науки. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. 2011. № 2 (53). С. 84–88.
29. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 260 с.
30. Пустовойт О. Ринок споживчих товарів України: тенденції розвитку і вплив на структуру економіки Економіка України. 2011. № 1. С. 59–69.

ДОДАТКИ